Stawfordska Sällskapet

Historikgrupp för Höganäs AB
www.stawford.se

Rapport nr 25

Historisk beskrivning av Höganäs AB:s verksamhet inom kvarteret Röret (Östra Industriområdet), Höganäs Kommun, från 1825

Arne Lundin 2020

Sammanfattning

Nedan redovisas resultat av genomförd inventering på fastigheterna Röret 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 12 och 13 i Höganäs kommun. Se bilaga 1. Redovisningen omfattar den verksamhet som förekommit inom området från 1825 fram till ca 2010 och som bedrivits av Höganäs Stenkols AB, Höganäs - Billesholms AB och Höganäs AB. Höganäs Stenkols AB grundades 1797 och uppgick 1903 i det nybildade Höganäs Billesholms AB. Sistnämnda bolag namnändrades 1966 till Höganäs AB.

Redovisningen är baserad på uppgifter hämtade från bl.a. bolagets personaltidning ”Brännpunkten”, 200 års jubileumsbok ”Från stenkol och lera till järnpulver” (Leif L´Estrade 1997), Stawfordska Sällskapets rapporter, äldre ritningar och kartor, styrelse- och stämmoprotokoll, intervjuer av f.d. anställda och i vissa fall egna bedömningar och slutsatser.

Angivna uppgifter är baserade på ”bästa vetande” men kan innehålla felaktigheter.

I följande bilagor redovisas:

- Bilaga 1 Nuvarande fastighetsbeteckningar inom tidigare kvarteret Röret
- Bilaga 2 karta från 1867 med dåvarande byggnation
- Bilaga 3 karta och ritningar från1919 och 1926 med dåvarande byggnation
- Bilaga 4 flygfoto från 1928. Samtliga byggnader utom centralförråd och lermalningshus på Röret 10
- Bilaga 5 underjordskulvert för distribution av stenkolsgas från ca 1925 redovisad på aktuell stadsplanekarta
- Bilaga 6 lokalisering av oljetankar mm 1963
- Bilaga 7 lokalutformning för Gamla Bruk 1867
- Bilaga 8 lokalisering av fabrikerna I, II, IV, rörfabrik och stengodsfabriken 1916
- Bilaga 9 foton och lokalutformning av Elektrodfabriken 1912-1922
- Bilaga 10 lokalutformning och foto av Centralverkstaden 1960 och 1976
- Bilaga 11 Foton av Rörfabriker 1964 och 1976

Översiktlig verksamhetsbeskrivning (Se bilagorna 1, 2, 3 och 4)

Inom området har under perioden i bolagets regi tillverkats:

- 1825 - 1972 keramiska produkter som tegel, fasad- och taktegel, eldfast murbruk på Röret 2, 6 och 12
- 1862 -1869 fönsterglas på Röret 12
- 1870 -1969 glaserade lerrör på Röret 12 och 5
- 1905 -1927 kolelektroder på Röret 6 och 8
- 1928 -1985 ca saltglaserat stengods- och syrafast gods på Röret 12

- 1949 -1952 finkeramiskt gods på Röret 10
- 1961 -1969 färg på Röret 10
- 1970 -1982 takpapp på Röret 5

Utöver tillverkningen enligt ovan fanns olika ”serviceverksamheter” enligt följande:

- 1856 -1905 mindre gasverk för belysnings gas på Röret 2 och 8
- 1900 -1947 centralt lermalningshus på Röret 10
- 1917 -1992 centralförråd för förbrukningsmaterial, smörjoljor mm på Röret 6, 8 och 10
- 1930 -1992 mekanisk verkstad med järn och stålgjuteri på Röret 6 och 8
- 1945 -1998 fordonsverkstad med tillhörande garage på Röret 2 och 12
- 1950 -2015 Elektriskt ställverk på Röret 3

Höganäs AB:s huvudkontor, ”Tre Kronor/Järnkontoret”, ursprungligen uppfört 1858, finns kvar på Röret 2.

Utöver huvudkontoret har bolaget ingen kvarvarande verksamhet eller ägande inom kvarteret Röret.

Energi

För uppvärmning av ugnar, torkor och ångmaskiner användes länge egna kol. Ugnsuppvärmning skedde fram till ca 1875 enbart genom direkteldning i flamugnar men efter denna tidpunkt även i gasugnar med gas producerad i kolgasgeneratorer.

Gasen framställdes initialt i lokala generatorer som 1900 - 1902 förbands i ett gemensamt underjordssystem för samtliga rör- och tegelfabriker. Se Bilaga 5.

1941 ersattes detta underjordssystem med centralt gasgeneratorbatteri på kvarteret Svampen med ett distributionsnät ovan jord.

1961 avvecklades helt användning av generatorgas och övergång skedde till oljeeldning i kvarvarande fabriker.

Olja förvarades i ovan- eller underjordstankar intill respektive anläggning. Inventering gjord 1963 har påträffats, se Bilaga 6. Merparten av dessa tankar är sannolikt uppgrävda och sanerade men fullständig dokumentation saknas.

1987 ersattes eldningsolja med naturgas.

Redovisning

Röret 2 (se bilaga 1, 2, 3, 4 och 7)
Historisk sammanfattning

- 1825 uppfördes ”Gamla Bruk”, bolagets första tegelfabrik
- 1856 uppfördes inom bruket ett verk för framställning av belysnings gas
- 1858 byggdes nuvarande huvudkontor, ”Tre Kronor”, som bostad för anställda
- 1899 revs största delen av ”Gamla Bruk” inklusive gasverket för att ge plats för tegelfabrik VIII
- 1902 invigdes Fabrik VIII för tillverkning av eldfast tegel
- 1923 blev ”Tre Kronor” bolagets huvudkontor och är så fortfarande
- 1972 togs Fabrik VIII ur drift och revs 1976
- 1988 byggdes ”Tre Kronor” ut med ”Järnkontoret”

Detaljredovisning:

”Gamla Bruk”

Bolagets verksamhet på nuvarande industriområde (fastigheterna Röret och Svampen) startade 1825 på tidigare orörd mark. Då byggdes en fabrik för tillverkning av eldfast tegel på nuvarande fastigheten Röret 2 och som senare kom att kallas för ”Gamla Bruk”.

Ursprungligen utgjordes fabriken av ett antal byggnader som 1856 byggdes samman till ett sammanhängande komplex med utformning enligt karta från 1867. Se bilaga 2 och 7.

Fabriken inrymde förutom lerlager även slageri, torkor och ugnar för keramisk tillverkning samt verkstad (smedja) och snickeri för bl.a. tillverkning av träformar för tegeltillverkningen, tunnbinderi samt modellkammare för ornament i keramik med tillhörande ugn mm.

1856 anlades i en tillbyggnad ett gasverk för framställning av gas för belysningsändamål med en gasklocka på 125 m^3 placerad intill byggnaden.

Delar av byggnationen från 1859 och 1862 kom senare att användas som kontor och utgör idag en del av bolagets huvudkontor Tre Kronor (se senare avsnitt).

Intill fabriksbyggnaderna fanns även en bostadsfastighet för bolagets personal byggd 1804, benämnd Gamla Längan.

Merparten av byggnaderna, inklusive gasverk och gasklocka, revs 1899 för att ge plats för en ny fabrik för tillverkning av eldfast tegel, Fabrik VIII.

De delar av byggnaderna som senare kom att kontoriseras användes fram till ca 1925 som mekanisk verkstad och snickeri.

Gamla Längan revs 1902.

I fabriken tillverkades huvudsakligen eldfast tegel men också andra typer av keramiska produkter typ fasadtegel m.fl.

Råmaterialet för tegeltillverkningen utgjordes av 25% bränd lera och 75 % rålera från närliggande gruvor och dagbrott. Råmaterialet maldes, siktades, blandades med vatten och formades till tegel genom handslagning. Efter torkningen skedde bränning i koleldade flamugnar.

Lysgasen tillverkades genom torrdestillering av kol i retortrar och leddes till belysningspunkterna via rörsystem.

Restprodukter uppstod i form av koks och stenkolstjära. Uppgift saknas om omhändertagande men det kan antas att koksen användes som bränsle och att tjäran såldes för extern användning för framställning av asfalt mm.

Avfall från tegeltillverkningen uppstod i form av kolaska, kasserat råmaterial och bränd och obränd tegelskrot. Avfallet deponerades dels i bunke) på den s.k. planteringsmarken på nuvarande fastigheten Svampen dels som utfyllnad av svackor på Sandflygsområdet också på nuvarande fastigheten Svampen.

Fabrik VIII

På platsen för ”Gamla Bruk” uppfördes 1901-1902 en ny fabrik, fabrik VIII med gasugn VIII, för tillverkning av eldfast tegel. Inledningsvis kallades den även för ”Stabbarpsfabriken” eftersom den ersatte en äldre fabrik i Stabbarp (nära Eslöv) och att tillverkningen baserades på lera från gruva i samma ort.

Fabriken var i drift fram till 1972 och revs 1976. I samband med rivningen uppstod brand och merparten av byggnaden brann ner.

Tillverkningen utgjordes helt dominerande av eldfast tegel av olika typer huvudsakligen baserad på leror från egna gruvor. De sista 10 åren användes fabriken huvudsakligen för tillverkning av isolertegel.

Under perioden 1940 – 1950 tillverkades även fasadtegel.

Tillverkningsprocessen utgjordes av krossning och malning av råmaterial, blandning av dessa tillsammans med bindemedel, formning genom slagning eller maskinpressning, torkning, bränning och lagring av färdiga produkter.

Inledningsvis skedde all formning genom handslagning i träformar men från 1908 skedde även maskinpressning.

Ingående råmaterial utgjordes av chamotte (bränd lera), olika typer av bindelera, kvartsit, korund (anrikad aluminiumoxid), sågspån samt sulfitlut och fosforsyra.

Bränning skedde i kammarugn placerad på bottenplanet och torkning skedde i våningsplan ovan ugnen.

Ugnen uppvärmdes med generatorgas fram till 1961 då konvertering skedde till eldningsolja.

Generatorgasen framställdes inledningsvis i lokal generator placerad i direkt anslutning till fabrikens nordöstra del. Generatorn var ansluten till murad/gjuten underjordsledning förbunden med generatorer vid Fabrik I och IV, samt rörfabrikerna VI, VII och Xoch senare även med gasugnarna XII, XIII och XIV i elektrodfabriken.

Ca 1941 ersattes samtliga lokala generatorer med gas från centralt batteri placerat på nuvarande fastigheten Svampen via rörsystem ovan mark.

1961 avvecklades de centrala gasgeneratorerna och ersattes med oljeeldning där olja lagrades i underjordstankar intill fabriken.

Fabriken användes även som lager för träformar fram till ca 1940 då nytt formlager byggdes intill snickeriet på nuvarande fastigheten Svampen.

Under 1945 – 1957 var även fordonsgarage med tillhörande verkstad inrymda i magasin tillhörande fabriken.

Uppkommande avfall utgjordes av materialspill, bränt och obränt keramiskt skrot samt avskiljt stoft. Detta deponerades sannolikt tillsammans med motsvarande avfall från andra keramiska fabriker på nuvarande fastigheten Svampen.

Tre Kronor/Järnkontoret

Äldsta delen av bolagets nuvarande huvudkontor, Tre Kronor/Järnkontoret, uppfördes 1856 – 1858 som flerfamiljs bostadsfastighet för anställda och kallades ursprungligen ”Nya Längan”.

Ca 1890 upphörde denna användning och byggnaden kom att användas som kontor för verksamheten i Höganäs och som lager-, utställnings- och försäljningslokaler för lergodsorodukter samt under en tid som centrallaboratorium.

1923 flyttades bolagets huvudkontor från Helsingborg till Tre Kronor och hela byggnaden kontoriserades. Vissa kvarvarande delar av Gamla bruk byggdes också om till kontor och 1928 -1929 förbands dessa med Tre Kronor. Efter ytterligare om och tillbyggnader fick Tre Kronor 1938 nuvarande utformning.

1941 byggdes ett större skyddsrum under mark söder om huvudbyggnaden.

1988 gjordes en större kontorsutbyggnad i två plan österut i direkt anslutning till Tre Kronor. Denna byggnad benämns ”Järnkontoret”.

Röret 12 (Se bilaga 1, 2, 3, 4 och 8).

Historisk Sammanfattning

- 1862 uppfördes ett glasbruk för tillverkning av fönsterglas
- 1869 avvecklades glastillverkningen och merparten av byggnaderna revs. Dock behölls Glasmagasinet.
- 1870 påbörjades tillverkning av glaserade- och oglaserade lerrör i ny fabrik uppförd på tidigare platsen för glasbruket.
- 1875 byggdes en ny fabrik för tegeltillverkning med gasugn för bränning. Benämndes gasugn 1 och fick senare namnet Fabrik I. Tidigare glasmagasin togs i anspråk för tillverkningen.
- 1877 byggdes gasugn II för bränning av lerrör och fick namnet Fabrik II.
- 1890 (ca) byggs gasugn IV i en fabrik för tillverkning av tegel och fick namnet Fabrik IV.
- 1928 flyttas tillverkningen av saltglaserat stengods till rörfabriken enligt ovan
- 1932 rivs gasugn I men fabriken blir kvar
- 1933 rivs gasugn II och all tillverkning av lerrör hade då flyttats till Rörfabrikerna VI, VII och X.
- 1945 – 1955 rivs Fabrik IV samt tillhörande byggnader på Röret 6.
- 1947 påbörjas tillverkning av syrafast stengods för kemikalieindustrin. Avvecklades i mitten av 1980 talet
- 1955 rivs tidigare glasmagasin och Fabrik I byggs om till kontor
- 1957 byggs ny fordonsverkstad på delar av Stengodsfabriken (Fyra rundugnar rivs) samt nytt fordonsgarage på tidigare plats för Fabrik IV.
- 1957 – 1958 transportavdelningen flyttas till de nya lokalerna från Fabrik VIII
- 1997 Miljö- och Transportavdelningen flyttas till Västra Industriområdet
- 1997 – 1998 säljs tidigare Fabrik I samt Fordonsverkstaden och garaget.
- 2004 sker sista bränningen av saltglaserat stengods i av de kvarvarande rundugnarna uppförd 1870
- 2007 överläts verksamheten till extern intressent.
- 2015 säljs Stengodsfabriken

Verksamheterna var huvudsakligen lokaliserade på Röret 12 men vissa byggnader tillhörande Fabrik II och IV (råmateriallager, ångpanne- och maskinhus) var placerade på Röret 6 (se bilaga 3.1) . Fabrik II, IV, Rörfabriken, Stengodsfabriken, fordonsverkstaden och fordonsgaraget var hopbyggda i samma komplex.

Detaljredovisning

Fabrik I

Ca 1875 anlades en ny fabrik för tillverkning av eldfasta tegel utmed Bruksgatan och nordväst om tidigare glasbruksbyggnad. Fabriken omfattade ny ugnshall med gasugn I samt råmateriallager, massaberedning och handformningsavdelning inrymd i tidigare ”glasmagasin” byggt 1862 (se bilaga 3.0.01) . Ugnen var den första gasugnen som byggdes inom bolaget.

Närmare uppgifter om tillverkningen saknas men antas ha varit identisk med motsvarande tillverkning i Gamla Bruk enligt tidigare beskrivning.

Ugnen uppvärmdes med gas framställd i lokal gasgenerator placerad utanför ugnshallens sydvästra gavel. Senare (ca 1900) anslöts generatorn till ett underjordiskt system gemensamt för fabrikerna I, II, IV, VIII och rörfabrikerna VI, VII och X.

Avfall uppstod i form av råmaterialspill, obränt och bränt keramiskt skrot, aska och stenkolstjära från gasgeneratorn . Fasta avfallet deponerades på bunke på den s.k. planteringsmarken på nuvarande fastigheten Svampen. Sannolikt användes Stenkolstjäran som bränsle i andra ugnar eller försåldes externt.

Fabriken var i drift fram till ca 1930 och ugnen revs 1932. Byggnaderna kom senare att användas som lager för råmaterial och färdigprodukter vid tillverkning av glaserade lerrör, stengods mm.

”Glasmagasinbyggnaden” revs 1955 och i övrigt byggdes 1957 Fabrik I om till kontor, förråd och personalutrymme för transportavdelningen samt kontorstryckeri och senare kontor för skyddsavdelningen.

Transport- och skydds/miljöavdelningen flyttades 1997 till fasigheten Svampen.

Byggnaden såldes 1997 till Bygg AB C. Olsson & B. Wellberg

För närvarande används byggnaden som kontor, för lättare industriverksamhet samt för restaurant verksamhet.

Glasbruket

1862 - 1863 anlades ett glasbruk på fastigheten Rörets NV del på tidigare obebyggd mark.

Som mest sysselsattes 61 personer och smältning av glasmassa skedde i koleldad glasvanna

Främst tillverkades fönsterglas men omfattade även buteljer, glastakpannor mm.

Byggnationen omfattade en huvudbyggnad samt magasin för färdigt glas med lokalisering enligt karta från 1867. Se bilaga 2.

Tillverkningen pågick fram till 1869 då den avvecklades. Några mera detaljerade uppgifter om tillverkningen saknas men det kan antas att det var ett konventionellt bruk för framställning av glas baserat på smältning av sand, kalk och soda. Sannolikt blåstes glasmassan till färdiga produkter där fönsterglas framställdes genom att blåsta cylindrar klipptes upp och kyldes på plana skivor.

Avfall uppstod högst sannolikt i form av råmaterialspill och kolaska som deponerades i bunke på den s.k. planteringsmarken på nuvarande fastigheten Svampen tillsammans med motsvarande avfall från övriga fabriker. Glaskross deponerades dock separat nordost om bruket (och nuvarande Kullagatan). Detta p.g.a. att glas förhindrade återanvändning av kolaska i den keramiska tillverkningen.

”Gamla Rörfabriken” / Fabrik II

Direkt efter avvecklingen revs stora delar av glasbruksbyggnaden (dock inte glasmagasinet) och ersattes 1870 med en fabrik för tillverkning av oglaserade och glaserade lerrör. I byggnaden installerades utrustning för malning, siktning och blandning av råmaterial, mekaniska rörpressar, torkor samt fyra koleldade rundugnar för glasering och bränning av rören.

1877 uppfördes gasugn II i direkt anslutning till befintlig byggnation. Fabriken fick namnet Fabrik II och kom senare att kallas gamla Rörfabriken.

I separata byggnader placerades ångmaskin och maskinhus för drivning av maskinutrustning i fabriken

Antalet rundugnar utökades med tiden till totalt åtta stycken men det är något oklart om alla dessa användes för rörbränning. De kom senare att användas för bränning av saltglaserade lerkärl och syrafasta produkter och möjligen även för bränning av kolelektroder före 1910. Ugnsbyggnaden saknade tak fram till ca 1935 då detta byggdes. Fyra av rundugnarna revs i mitten av 1950 talet för att ge plats för fordonsverkstad. Gasugn II revs 1933 då produktionen av rör successivt hade minskat genom tillkomsten av rörfabrikerna VI, VII och X (1893-1911) och ersattes av produktion av glaserat stengods (se nedan).

Rörtillverkningen var baserad på lera från egna gruvor och dagbrott (bl.a. med start 1885 från dagbrottet i Margreteberg ca två km norr om fabrikerna), samt magringsmedel av material från bergbunkarna vid äldre gruvor.

Råmaterialet maldes, siktades, blandades med vatten (sumpades) och formades till rör genom pressning. Efter torkning och doppglasering brändes rören i rundugn eller gaskammarugn Glasyren bestod av lera, baryt, krita, granitpulver och järnoxid som blandades med vatten. Färdiga rör lagrades på olika ställen inom fabriksområdet.

Vissa typer av rör var saltglaserade och detta skedde i rundugnarna genom att lufttillförseln i slutskeendet av bränningen ströps och koksalt kastades in i ugnen. Ytan på rören sintrade och blev på så sätt glaserade.

Rundugnarna var direkteldade med kol medan gasugnen uppvärmdes med gas producerad i lokal gasgenerator. Sannolikt förbands denna ca 1900 med gasgeneratorerna i fabrik IV m.fl.

Avfall uppstod i form av kasserat råmaterial, obränt och bränt rörskrot, kolaska från rundugnarna samt koks och stenkolstjära gasgeneratorn. Antas att detta deponerades på bunke (hög) på nuvarande fastigheten Svampen tillsammans med motsvarande avfall från övriga fabriker.

Stengodsfabriken

1928 flyttades tillverkningen av saltglaserat stengods till Gamla Rörfabriken / Fabrik II. Tillverkningen omfattade saltglaserat stengods (lergods) för hushålls- och prydnadsändamål i form av kärl, krukor, kannor mm.

Senare med start ca 1947 påbörjades även tillverkning av syrafast gods i form av pumpar, ventiler, vaskar, rör mm. för industriell användning. Denna tillverkning blev relativt snart den helt dominerande verksamheten. Pga. precisionskrav inrättades ett sliperi där vissa delar av produktionen maskinslipades till rätt mått.

Syrafasta tillverkningen avvecklades på 1980 talet men kvar blev tillverkning av stengods för hushålls- och prydnadsändamål, dock i mycket begränsad omfattning.

2004 skedde sista bränningen av saltglaserat stengods i en av de kvarvarande rundugnarna som uppfördes 1870. Bränning fortsattes i en mindre modern gasugn

Verksamheten drevs i bolagets regi fram till 2007 då den överläts till extern intressent.

Byggnaden såldes 2015 till Acendia AB och förutom tillverkning av saltglaserat stengods i hantverksmässig skala drivs numera restaurant, saluhall och butiksverksamhet där.

Råmaterial för tillverkningen utgjordes av egna och importerade leror, fältspat, granitmjöl, porslinsskrot, koksalt samt kol för uppvärmning av ugnarna.

Råmaterialet lagrades i ”glasmagasinet” som tidigare ingick i tegelfabrik I och som revs 1955. Tillverkningsprocessen bestod av malning, siktning och blandning av råmaterial, ämnespressning, sumpning, formning, torkning och bränning.

Formning skedde genom handdrejning, pressning (rör) eller genom att pressade ”lerblad” formades i gipsformar.

Bränning och saltglasering skedde i direkteldade rundugnar (tidigare rörugnar).

Avfall uppstod i form av råmaterialspill, obränt och bränt gods samt kolaska från ugnarna. Detta deponerades tillsammans med motsvarande avfall från övriga fabriker inom nuvarande fastigheten Svampen.

Tegelfabrik IV

Ca 1890 byggs Fabrik IV med gasugn IV för tillverkning av eldfast tegel i direkt anslutning till Fabrik II. Byggnationen omfattade lerlager, råmaterialförberedning (bråkhus), handformning (slageri), ugnsavdelning med gaskammarugn samt maskin- och ångpannehus. Möjligen fanns i ugnsavdelningen även någon typ av direkteldade cirkulationsugnar (kammarugnar) byggda redan 1866.

Ugnen uppvärmdes med gas framställd i lokal gasgenerator placerad utanför fabrikens södra gavel. Ca 1900 anslöts generatorn till ett underjordiskt system gemensamt för fabrikerna I, II, IV, VIII och rörfabrikerna VI, VII och X samt senare elektrodfabriken.

1941 ersattes detta system med gas från centralt generatorbatteri på kvarteret svampen där gas distribuerades i rörledning ovan jord.

Fabriken byggdes för tillverkning av eldfast tegel men användes också för tillverkning av fasadtegel (murtegel), eldfasta murbruk och massor mm. Stora delar brann ner 1934 och 1950 men merparten återuppbyggdes.

Fabriken var efter detta periodvis avställd och togs i bruk då behov förelåg. Uppgift finns om att ugnen återstartades 1949 men att tillverkning skedde i fabrik III på nuvarande fastigheten Svampen.

Samtliga fabriksbyggnader revs i omgångar under perioden 1945-1955.

Specifika uppgifter saknas om råmaterial och tillverkningsprocess i fabriken men det kan antas att tillverkningen inte avvek från vad som förekom i övriga tegelfabriker.

Av detta dras slutsatsen att avfall uppstod i form av kasserat råmaterial, obränt och bränt keramiskt gods samt kolaska från rundugnar och gasgenerator. Antas att detta deponerades på bunke (hög) på nuvarande fastigheten Svampen tillsammans med motsvarande avfall från övriga fabriker. Stenkolstjära uppstod som restprodukt från gasgeneratorerna och sannolikt såldes denna för framställning av asfalt mm.

Garage och Fordonsverkstad

1957 togs ny fordonsverkstad och nytt garage i bruk efter flyttning från Fabrik VIII.

Verkstaden uppfördes i del av Stengodsfabriken där fyra rundugnar rivits och garaget där tidigare Fabrik IV varit lokaliserad.

I verkstaden utfördes service och underhåll på bolagets egna fordon (truckar, lastmaskiner, sopmaskiner, mobilkran, lastbilar mm) och garaget användes för uppställning av last- och personbilar. I garaget fanns även kontors- och personalutrymmen.

Spilloljor och fett samlades och transporterades till uppsamlingsplats inom kvarteret Svampen. Efter ca 1990 lämnades denna typ av avfall för externt omhändertagande.

Garage och Fordonsverkstaden såldes 2003 till Bygg AB C. Olsson & B. Wellberg .

Verkstaden är fortfarande i drift för service av truckar men numera i extern regi.

Röret 6 (se bilaga 1, 3 och 4)
Historisk sammanfattning:

- 1900 ca uppförs ångpanne- och maskinhus samt lager för råmaterial i samband med att Fabrik II och IV byggdes. Vidare uppfördes en byggnad för råmaterialberedning (bråkhus)
- 1907 ca byggs Krosshus och Råmateriallager till Elektrodfabriken. Revs ca 1930.
- 1945 – 1955 revs alla dessa byggnader
- 1950 byggs Mekaniska Verkstaden ut med ytterligare ett skepp. Tillbyggnaden användes huvudsakligen som centralförråd för förbrukningsmaterial och råmaterial för verkstaden.
- 1975 ca byggs verkstadsbyggnaden ut med nytt kontor i markplanet samt ny el-verkstad
- 2005 säljs västra delen av verkstadsbyggnaden till Höganäs kommun
- 2006 Höganäs brandförsvar flyttar in i den sålda delen

Detaljredovisning

Fabrik II och IV (mindre del)
Fram till 1905-1910 användes ångmaskiner för drift av olika maskiner i Fabrik II och IV då övergång successivt skedde till el-drift.

Ånga framställdes i koleldade pannor och ångmaskiner via remdrift alstrade kraft till olika maskiner. Avfall uppstod i form av aska o råmaterialspill och detta transporterades till Västra Industriområdet för deponering där.

Elektrodfabriken (del av)
På gränsen mellan nuvarande kvarteren Röret 6 och Röret 8 uppfördes ca 1907 krosshus och råmateriallager till Elektrodfabriken. Detta detaljredovisas senare under Röret 8.

Västra delen av Centrala Verkstaden
1950 byggdes mekaniska verkstaden ut med ytterligare ett skepp. I detta placerades centralförråd för lagring av förbrukningsmaterial för de olika fabrikerna i Höganäs och nordvästra Skåne. Ytterligare utbyggnad skedde ca 1975 med bl.a. ny el- och instrumentverkstad

Förrådet flyttades från tidigare förråd på Röret 10 med undantag för oljeprodukter som blev kvar i den gamla byggnaden.

2005 säljs de utbyggda delarna 1950 och 1975 till Höganäs kommun som där inrättar lokaler för Höganäs Brandförsvar.

Röret 8 (se bilaga 1, 3, 4, 9 och 10)
Historisk sammanfattning

- 1891 uppförs ett verk för belysningsgas
- 1905 ca togs verket ur drift då elektrisk belysning installerades
- 1905 togs byggnaden i bruk för tillverkning av kolelektroder
- 1907 byggdes ugn för kalcinering av grafit och samtidigt utvidgades fabriken med bl.a. nytt krosshus.
- 1912 byggdes gasugn XII i ny byggnad som även kom att inrymma lokaler för blandning av råmaterial.
- 1915 byggdes gasugn XIII i ny byggnad
- 1922 byggdes gasugn XIV i ny byggnad
- 1922-1923 installerades ytterligare maskinutrustning och byggnaderna för gasugnarna XIII och XIV byggdes delvis samman
- 1927 avvecklades tillverkningen av kolelektroder
- 1930 flyttas centrala mekaniska verkstaden inklusive järn- och stålgjuteri från lokaler på
- ”Höganäs Övre” till elektrodfabriken och lokalerna anpassas
- Ca 1950 byggs nytt kallförråd i byggnadens västra del
- 1950 påbörjades även gjutning av rostfria- och syrafasta produkter.
- 1955 ca påbörjades utveckling och mindre produktion av vattenatomiserat rostfritt pulver som senare flyttades till bolagets anläggning i USA.
- 1960-1961 byggdes nya kontor och centrala tekniska avdelningen samlades där
- 1974 såldes gjuteriverksamheten till Kohlswa AB
- 1980 - 1995 ca ugnarna i gjuteriet användes för smältning och vattengrannulering av
- ferrofosfor
- 1992 bolagiseras verkstaden till Höganäs Verkstads AB, helägt dotterbolag till Höganäs AB
- 1995 såldes västra delen av verkstadsbyggnaden till Höganäs kommun och Höganäs Räddningstjänst flyttade efter ombyggnad in 1996.
- 2005 såldes Höganäs Verkstads AB med resterande lokaler till Sand Holding AB

Detaljredovisning

Gasverk för belysningsändamål

Tidigare gasverk på ”Gamla Bruk” kompletterades med nytt verk placerat vid nuvarande Kullagatan. Sannolikt skedde detta 1891 men uppgiften kan inte dokumenteras. Verket togs ur drift 1905 då elektrisk belysning och maskindrift installerats i dåvarande fabriker och kontor.

Lysgasen tillverkades genom torrdestillering av kol i retortrar. Intill verket placerades en ”gasklocka” med en volym på ca 300 m3 och gasen leddes till belysningspunkterna via rörsystem

Restprodukter uppstod i form av koks och stenkolstjära. Uppgift saknas om omhändertagande men det kan antas att koksen användes som bränsle och att tjäran såldes för extern användning för framställning av asfalt mm.

Kolelektrodfabriken (se bilaga 9.1 – 9.4)

1905 startades tillverkning av kolelektroder i den då avställda gasverksbyggnaden. Sannolikt revs ”gasklockan” i samband med detta.

Elektroderna marknadsfördes huvudsakligen för användning i ljusbågsugnar men även i ljusbågslampor mm.

Råmaterial för tillverkningen utgjordes av kalcinerad antracit, retortgrafit och elektrodrester samt stenkolstjära som bindemedel. Antracit och grafit köptes externt, elektrodrester utgjordes dels av från skrot vid tillverkningen dels av returnerat material. Stenkolstjära erhölls som restprodukt från lokala gasgeneratorer inom fabriksområdet.

Tillverkningsprocessen utgjordes av krossning (i speciellt krosshus), malning och siktning av ingående råmaterial; blandning av dessa tillsammans med bindemedel; formning genom maskinpressning samt bränning i keramiska kapslar, senare i plåtkassetter.

Inledningsvis skedde bränning i rundugnar alternativt gaskammarugn avsedda för lerrör i Fabrik II men verksamheten expanderades snabbt:

1907 byggdes ugn för kalcinering av grafit och samtidigt utvidgades fabriken.

1911 byggdes gasugn X i ny byggnad på Röret 5 för bränning av elektroder och större lerrör.

1912 byggdes gasugn XII i ny byggnad som även kom att inrymma lokaler för malning och blandning av råmaterial. 1915 och 1922 byggdes gasugnarna XIII respektive XIV i nya byggnader 1922-1923 installerades ytterligare maskinutrustning och byggnaderna för gasugnarna XIII och XIV byggdes delvis samman

Bränning skedde i speciella plåtkassetter som placerades i gropugnar

Gas erhölls via underjordkulvertar i gemensamt system för Fabrik I, II, IV, VIII och Rörfabrikerna VI, VII och X.

(Gasugn X var en konventionell gaskammarugn där elektroderna inpackade i kolaska brändes i keramiska kapslar.)

1927 upphörde tillverkningen av kolelektroder och lokalerna fick ge plats för mekanisk verkstad. Gasugn X blev dock kvar som rörfabrik.

Centralverkstad (se bilaga 10.1 och 10.2)

1930 flyttades bolagets mekaniska verkstad från Höganäs Övre till tidigare Kolelektrodfabriken. Flyttningen omfattade grovplåtverkstad, mekanisk bearbetning, järn- och stålgjuteri, el-verkstad mm.

Verksamheten var länge helt inriktad på att fylla bolagets behov av mekaniska- och elektriska konstruktioner samt underhåll av dessa. Gällde då gruvor, fabriker, industrijärnvägar mm. i NV Skåne

1950 flyttades största delen av centralförrådet från byggnad uppförd 1917 på Röret 10 till nya lokaler i Centralverkstaden. Oljeförrådet blev dock fortsatt kvar i källaren i gamla förrådsbyggnaden.

Fram till ca 1950 gjöts enbart gråjärndetaljer i gjuteriet men då påbörjades även gjutning av rostfria- och syrafasta produkter. Från mitten av 1960 talet var sistnämnda helt dominerande fram till 1974 då verksamheten såldes till Kohlswa AB.

I mitten av 1950 talet pågick utveckling och mindre produktion av vattenatomiserat rostfritt pulver som senare flyttades till bolagets anläggning i USA.

Ugnarna användes senare (1980 -1995) för smältning och vattengrannulering av ferrofosfor.

Under 1970 talet pågick försök med ytbeläggning (plasmasprutning) av olika detaljer. Utrustningen var uppställd i den del av verkstaden som är betecknad ”skärhall” i bilaga 10.2. Innan dess hade denna lokal använts som ”lokverkstad” där underhåll och reparation utfördes på bolagets järnvägslok och vagnar.

1992 bolagiseras verkstaden till Höganäs Verkstads AB helägt dotterbolag till Höganäs AB

1995 såldes västra delen av verkstadsbyggnaden till Höganäs kommun och Höganäs Räddningstjänst flyttade efter ombyggnad in 1996.

2005 såldes Höganäs Verkstads AB med resterande lokaler till Sand Holding AB

RÖRET 5 (Se bilaga 1, 3, 4, och 11)
Historisk sammanfattning

- 1893 Rörfabrik VI uppförs
- 1900 Rörfabrik VII uppförs
- 1911 Rörfabrik X uppförs
- 1946 Sker omfattande utbyggnad av kontor och personalutrymmen (bl.a. Östra Badhuset)
- 1964 Radikal ut- och ombyggnad av fabrikerna med bl.a. installation av tunnelugn
- 1969 All produktion av lerrör läggs ner
- 1970 Tillverkning av takpappsmaterial påbörjas
- 1982 Verksamhet och byggnader säljs till Mataki AB

Detaljredovisning

Rörfabriker
1893 uppförs Rörfabrik VI (gasugn VI) på tidigare orörd mark i områdets östra del. Detta var början på flyttning av tillverkning av glaserade lerrör för vatten- och avloppsändamål från Gamla Rörfabriken och Fabrik II.

Fabriken omfattade råmateriallager, massaberedning,pressutrustning, glasyravdelning, torkor, gaskammarugn, efterbehandling (bl.a. sortering) och lagerutrymmen.

1900 uppförs Rörfabrik VII (gasugn VII) identiskt uppbyggd som Rörfabrik VI.

1908 brinner Rörfabrik VII ner men återuppbyggs.

1911 byggs gasugn X i direkt anslutning till Rörfabrik VI. Ugnen användes inledningsvis både för bränning av större kolelektroder och glaserade lerrör. Från 1912 brändes endast lerrör och fabriken fick namnet Rörfabrik X.

Fabrikerna byggdes sucssessivt ut och moderniserades. 1946 byggdes bl.a Östra Badhuset och fler kontor.

1963 revs vissa delar av Rörfabrikerna VI och VII och en helt ny fabrik (”Nya Rörfabriken”) byggdes med massaberedning, presshall, torkor, glasyravdelning och tunnelugn för bränning av rör. 1969 avvecklades all rörtillverkning.

”Nya Rörfabriken” fabriken byggdes om till Takpappsfabrik.

Resterande delar av Rörfabrikerna VI, VII och X revs 1976.

Rörtillverkningen var baserad på lera från egna gruvor och dagbrott.

Råmaterialet maldes, siktades, blandades med vatten (sumpades) och formades till rör genom pressning. Efter torkning och doppglasering brändes rören i gaskammarugnar.

Glasyren bestod av lera, baryt, krita, granitpulver och järnoxid som blandades med vatten.

Färdiga rör lagrades på olika ställen inom fabriksområdet.

Avfall uppstod i form av kasserat råmaterial, obränt och bränt rörskrot samt koks och stenkolstjära från gasgeneratorerna. Antas att det keramiska avfallet länge deponerades på bunke (hög) på nuvarande fastigheten Svampen tillsammans med motsvarande avfall från övriga fabriker. Från 1976 skedde deponering på ”Invallningen” på Västra industriområdet.

Koks och stenkolstjära från gasgeneratorerna omhändertogs internt eller såldes externt.

Takpappsfabrik

1970 togs en helt ny anläggning i bruk för tillverkning av takpapp. Tillverkningen skedde genom att en stomme av lumppapp, polyster eller glasfiber via valsar drogs genom kar med asfalt för beläggning. Sand och skifferflingor tillfördes och pappen lufttorkades innan den skars och rullades i rullar.

Senare utökades produktionen med takelement, shingel mm

Verksamheten drevs av Höganäs AB fram till 1982 då den såldes till Mataki AB(?).

Råpapp, sand, skifferflingor mm lagrades under tak norr om fabriken. Asfalt ankom i tankbil och lagrades i uppvärmda tankar också norr om fabriken.

Olja användes för uppvärmning av asfalt, valsar och lokaler och lagrades i ovanjordstankar norr om fabriken.

Avfall i form av sand,skifferflingor, kasserad papp och papper deponerades inledningsvis på bolagets deponi ”Invallningen”. En del kasserad papp deponerades också i bolagets dagbrott Rögla.

Efter försäljningen 1982 upphörde all intern deponering av avfall.

Röret 3 (se bilaga1 och 11.1)

Historisk sammanfattning

- Ca 1950 (eller tidigare) uppfördes Huvudstation H 4 på Röret 3 på östra delen av dåvarande kvarteret röret. Var en del av distributionanätet av el-kraft till bolagets fabriksanläggningar
- 1957/1958 överläts verksamheten på H4 till NVSK AB, då nybildat dotterbolag inom Höganäs Billesholms AB/Höganäs AB
- 1991 såldes NVSK AB till NVHS Energi AB inklusive H4 (dock inte byggnaden)
- 2010 ersattes H4 med en helt ny anläggning placerad på kvarteret Svampen
- I samband med avvecklingen 2010 sanerades 2 underjordskablar som innehöll PCB haltig olja
- 2015 såldes Röret 3 till Acendia AB

Detaljredovisning

Huvudstation H 4 var en del av distributionsnätet av elkraft till samtliga anläggningar inom bolaget. Via luftledningar (50 kV) erhölls kraft från Huvudstation H 3 placerad vid Schakt Gustaf Adolf öster om Höganäs centralort. Kraften distribuerades vidare till Huvudstation H 5 placerad på kvarteret Svampen i 2 underjordskablar nedgrävda på dåvarande kvarteret Röret.

El från H 4 distribuerades även till externa kunder utanför bolaget.

1955/1958 bildades ett nytt helägt dotterbolag, NVSK AB, som övertog bolagets totala kraftförsörjning. Detta bolag såldes 1991 till NVSH (nuvarande Öresundskraft AB), och omfattade även H 4.

2010 togs en helt ny huvudstation i bruk på kvarteret Svampen som matades i ny ledning från H 3 vid schakt Gustaf Adolf.

H 4 togs ur drift i samband med detta och PCB haltiga oljan i underjordskablarna mellan H 4 och H 5 pumpades ur och kablarna sköljdes. De ligger dock kvar i marken.

2015 såldes fastigheten till Acendia AB och stationsbyggnaden står fortfarande kvar.

Röret 11

Ca 1970 uppförde nuvarande Höganäs Energi ett ställverk på Röret 11 för distribution av el till konsumenter utanför bolaget.

Enligt uppgift har detta ställverk aldrig ägts eller drivits av NVSK AB/Höganäs AB.

Röret 10 (Se bilaga 1, 3 och 12)

Historisk sammanfattning

- 1900 ca uppförs centralt lermalningshus
- 1919 uppförs Centralförråd
- 1930 – 1950 Successivt flyttas förrådet till Centralverkstaden på Röret 6 och 8
- 1949 rivs lermalningshuset
- 1948 – 1952 Tillverkning av finkeramik (elektiskt motståndsmaterial mm).
- 1949 byggs tunnelugn i nytt ugnshus för bränning av finkeramik
- 1962 – 1967 Tillverkning och tappning av träskyddsfärg
- 1965 rivs tunnelugnen
- 1965 – 1969 Tillverkning av plastkopplingar till glaserade lerrör
- 1970 – 1990 Förråd för tyngre maskinutrustning
- 1990 – 2010 Byggnaden hyrs ut till bouleförening och hantverkssamhet
- 2010 Fastigheten överlåts till Höganäs kommun (genom fastighetsreglering)

Detaljredovisning

Central lermalning

Ca 1900 uppfördes en ny byggnad med utrustning för malning av lera. Närmare uppgifter om verksamheten saknas men antas vara en central anläggning där lera från gruvorna maldes och siktades för senare distribution till olika fabriker.

Verksamheten var igång 1945 och byggnaden revs 1949 i samband med byggnation av ugnshall för tillverkning av finkeramiska produkter (se nedan).

Centralförråd

1919 uppfördes i en tegelbyggnad, Centralförråd, för bolagets verksamhet i nordvästra Skåne. I denna lagrades förbrukningsmaterial, maskinkomponenter, smörjoljor mm. Vidare omhändertogs förbrukade smörjoljor.

Oljor mm förvarades i fat i källaren medan förbrukade smörjoljor förvarades i mindre ovanjordstankar placerade norr om byggnaden. Sannolikt användes denna olja som bränsle i olika ugnar men närmare uppgifter saknas om denna hantering.

Förrådet flyttades successivt under perioden 1930-1950 till mekaniska centralverkstaden (nuvarande Höganäs Verkstads AB). Dock utnyttjades byggnaden fortsatt som förråd för tyngre maskinutrustning och smörjoljeförrådet i källaren var kvar till 1992 då det flyttades till nya lokaler i Pulververket på Svampen 1.

Under 1962 – 1967 utnyttjades en del av bottenvåningen i förrådsbyggnaden för tillverkning av träskyddsfärg (Håbinol). Huvudsakligen tappades färg i konsumentförpackning där tillverkningen skedde i ”Kemiska fabriken” på västra industriområdet men sannolikt skedde även viss beredning i byggnaden.

Under senare delen av 1960 talet användes delar av byggnaden för tillverkning av plastkopplingar till glaserade lerrör. På rör tillverkade i Rörfabriken gjöts i båda ändarna en krage av plast (polyester eller polyuretan).

Denna verksamhet avvecklades i samband med att rörtillverkningen upphörde 1969. Kan dock ha pågått ytterligare något år.

Bolagets VVS verkstad var förlagd i byggnadens BV fram till ca 1990 då den flyttades till Ångcentralen inom kvarteret Svampen.

Finkeramiska Fabriken

1945 – 1946 påbörjades tillverkning av ”finkeramik” (keramiska komponenter för elektriska isoleringsändamål) i mindre skala som utvecklades till en produktionsanläggning. Bolaget hade tidigare tillverkat denna typ av produkter men detta avvecklades 1927.

Inledningsvis skedde endast formning i byggnaden men 1949 togs ny ugnshall med dels en tunnelugn dels någon typ av kammarugn i bruk. En äldre byggnad, lermalningshuset uppfört ca 1900 revs i samband med byggnationen (se bilaga 12.2).

Tunnelugnen anslöts till det centrala ledningsnätet (ovan jord) för generatorgas som producerades på Västra industriområdet.

Kammarugnen uppvärmdes med eldningsolja som erhölls från underjordstank placerad norr om byggnaden (tanken grävdes upp och sanerades 2009).

Utöver ugnarna installerades utrustning för chargering och tömning av dessa.

1952 avvecklades den finkeramiska tillverkningen av lönsamhetsskäl. Ugnarna användes ytterligare en tid för bränning av annat keramiskt gods .

Tunnelugnen revs ca 1965 och kammarugnen hade sannolikt rivits innan dess

Förråd och ugnshall användes efter detta som förråd för maskinutrustning till bl.a. AB Höganäsarbeten, eldfast entreprenör inom Höganäs AB, fram till ca 1990.

Från 1990 var loal bouleklubb fram till 2010 då fastigheten överläts till Höganäs kommun.

Röret 13 (Se bilaga1)

På denna fastighet fanns bl.a. järnvägsspår med lastkaj, vägar mm. Någon egentlig verksamhet har inte förekommit.

Bilaga 1 Höganäs 2019 Kvarteret Röret Översikt med fast beteckningar

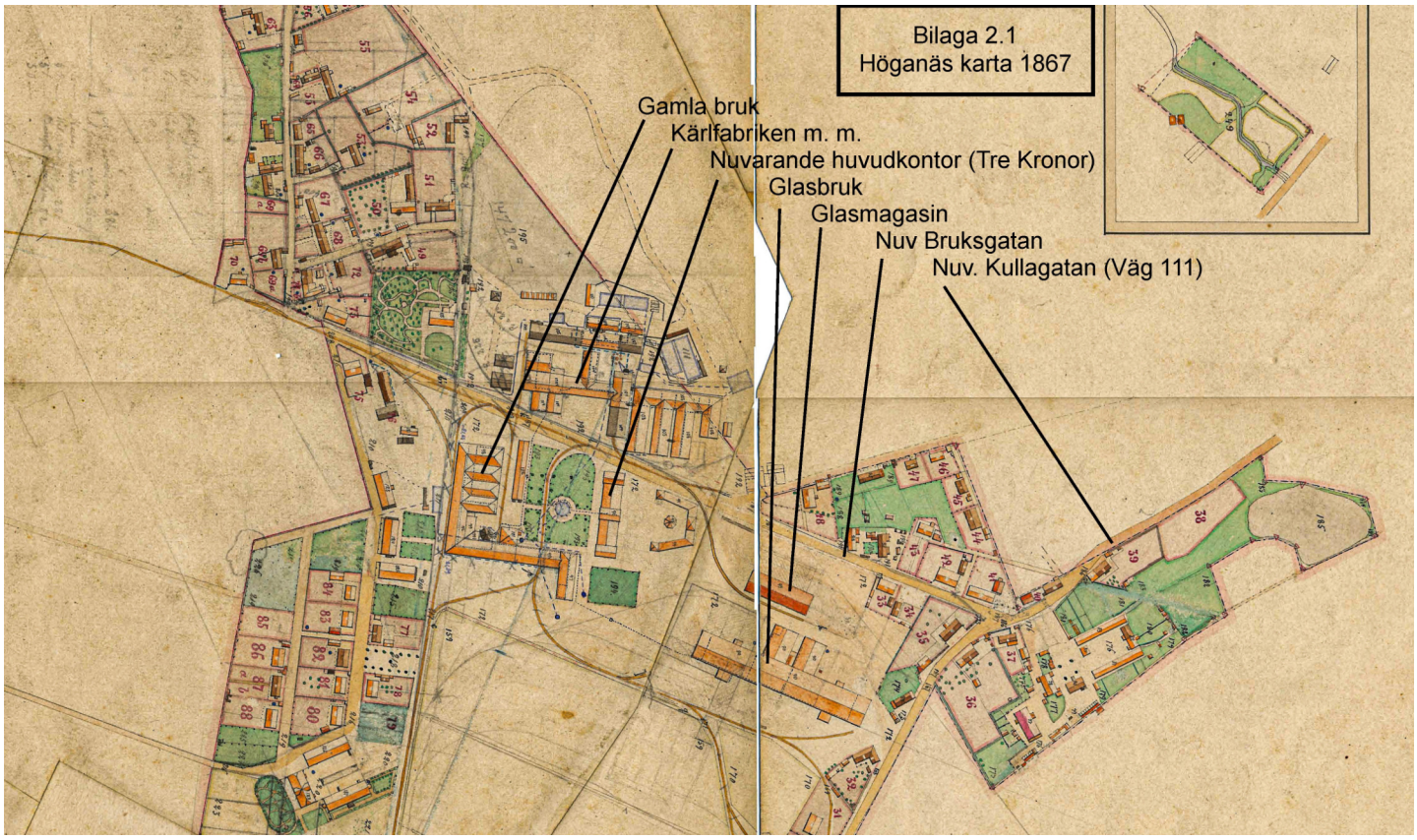

Bilaga 2.1 Höganäs 1867 karta Gamla Bruk, Tre Kronor

Bilaga 2.2 Höganäs 1867 karta Gamla Bruk, Tre Kronor,

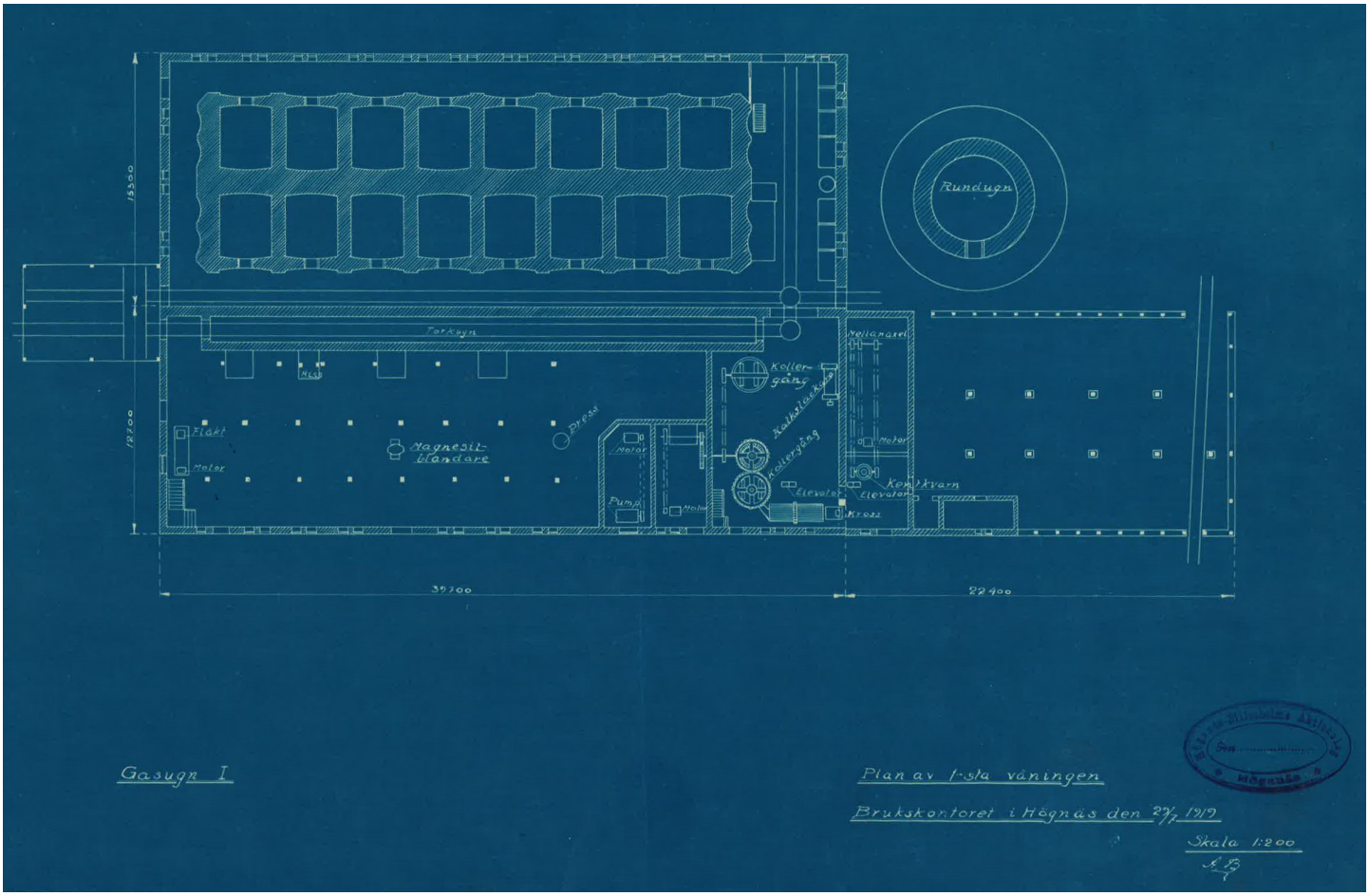

Bilaga 3.0. 01 1919 Höganäs Fabrik I

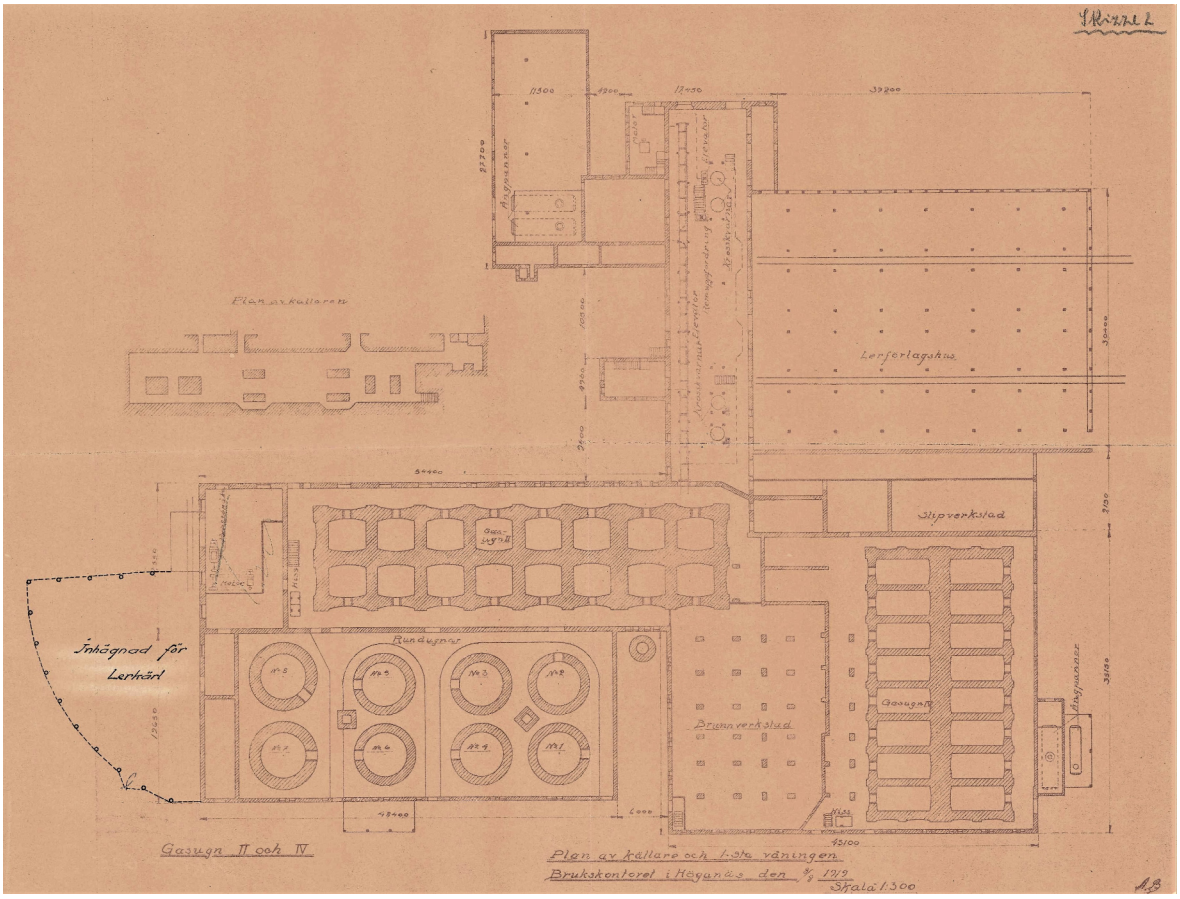

Bilaga 3.0.02 Höganäs 1919 Stengods, fabrik II fabrik IV

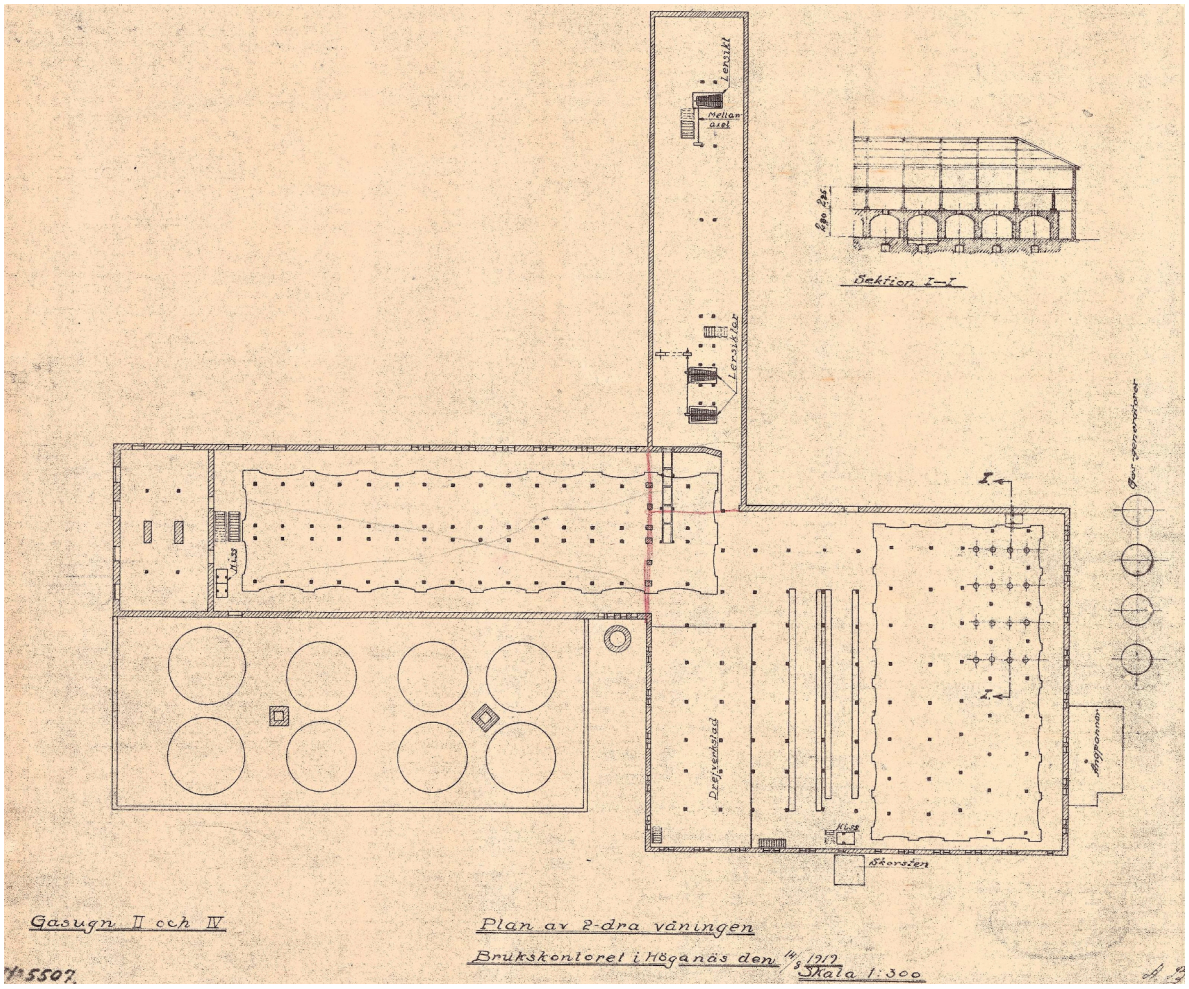

Bilaga 3.0.03 Höganäs Fabrik II, IV och Stengods

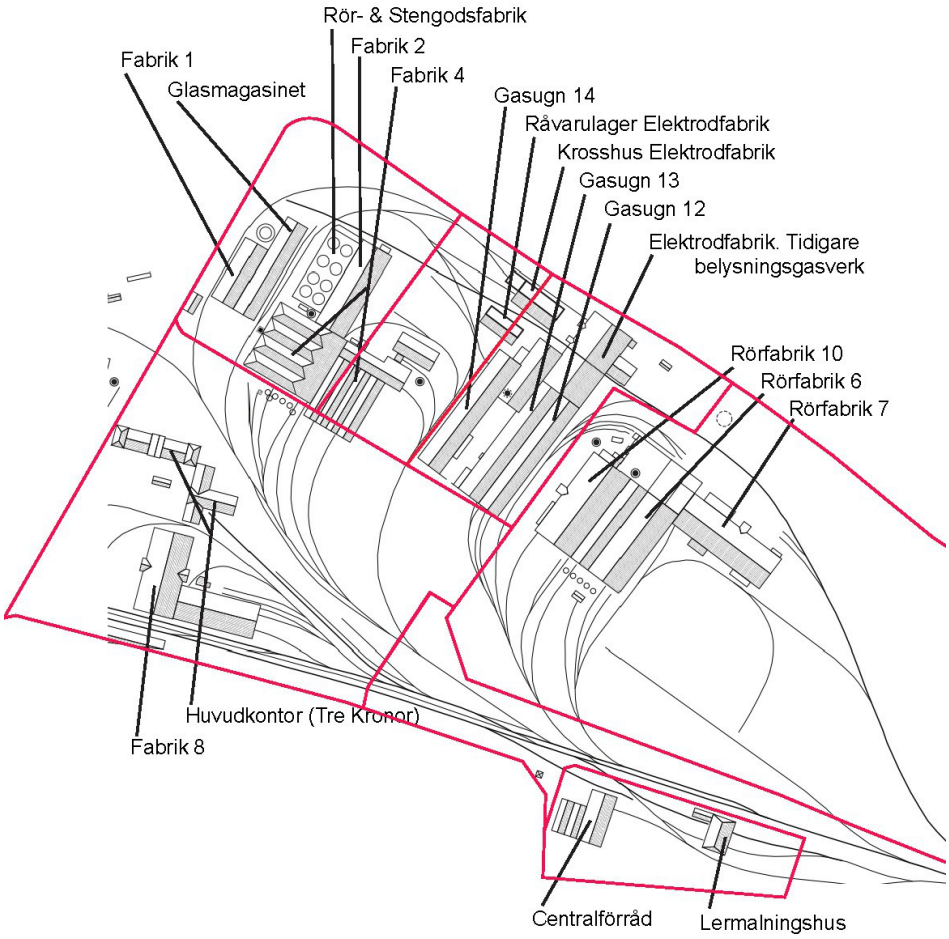

Bilaga 3.1 Höganäs 1926 Röret Fabriker med nuvarande

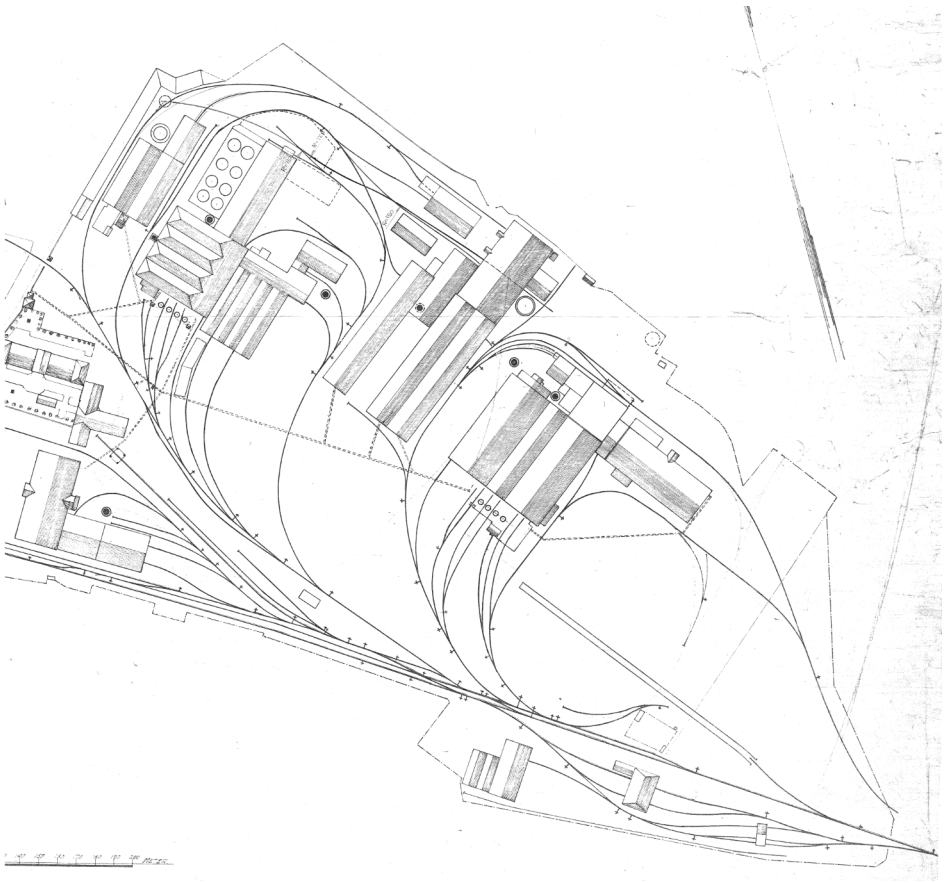

Bilaga 3.2 Höganäs 1926 Röret Fabriker

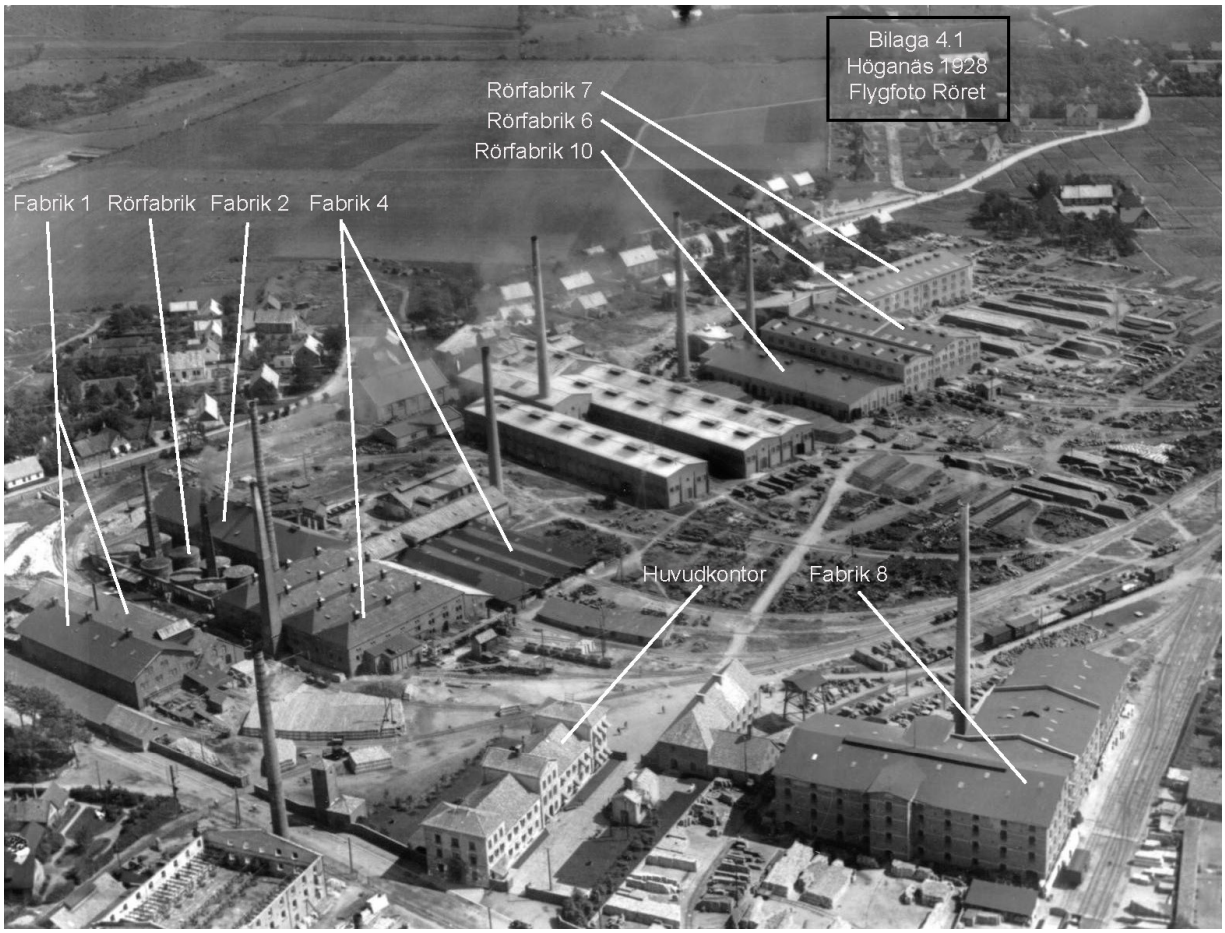

Bilaga 4.1 Höganäs 1928 flygfoto Kv Röret med

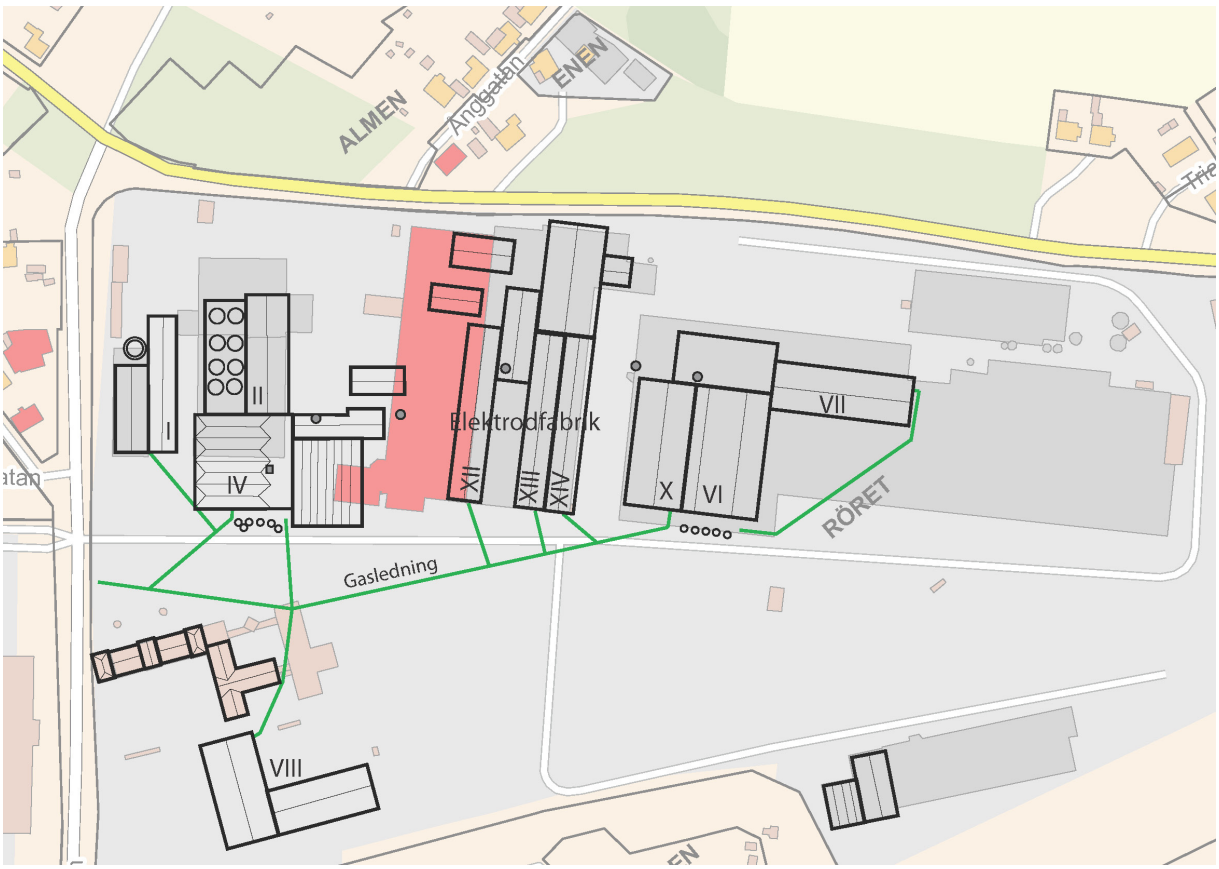

Bilaga 5 kulverterade gasledningar ca 1925 på stadskarta

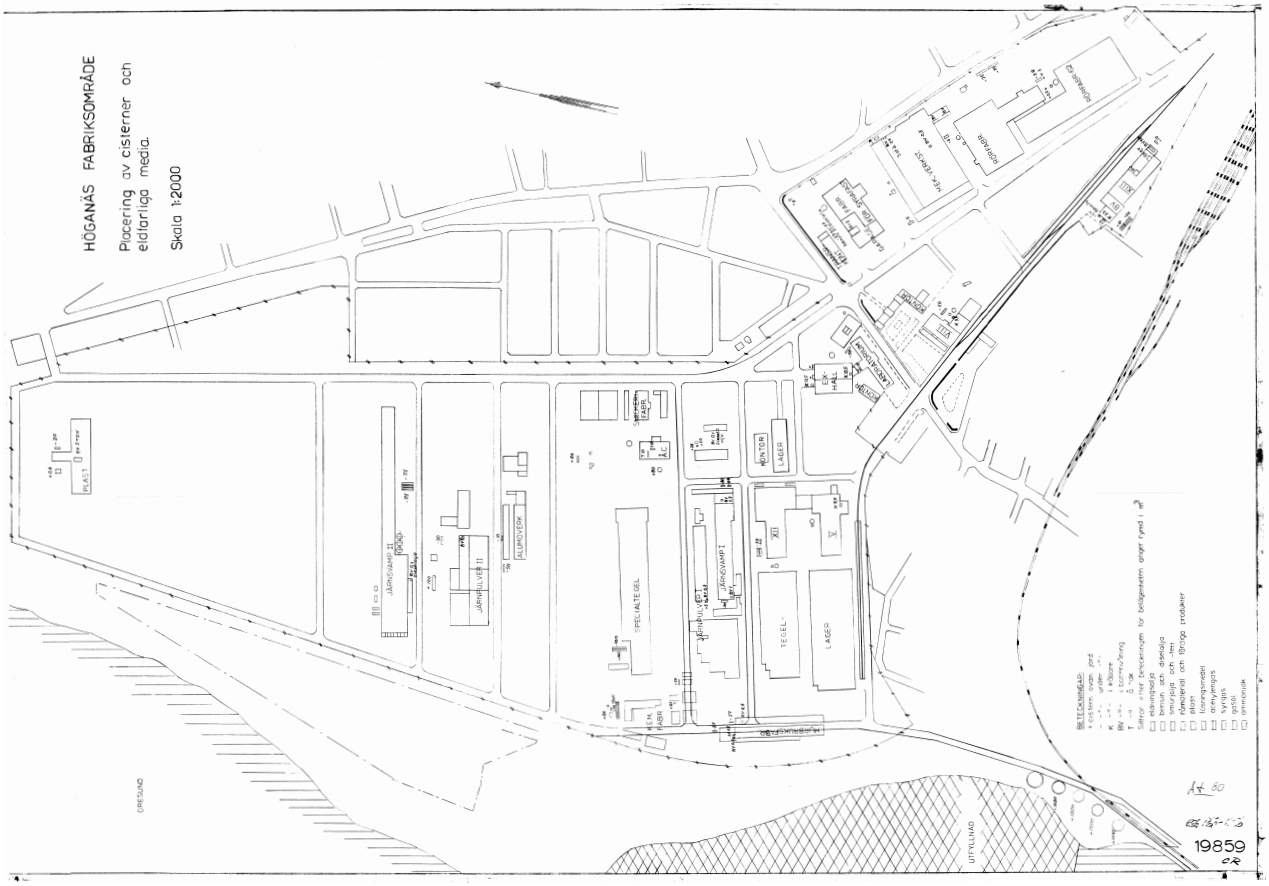
HÖGANÄS FABRIKSOMRÅDE
Placering av cisterner och eldfarliga media.
Skala 1:2000
BLAST
JÄRNGAVEL II
JÄRNGAVEL I
ALUMINIUM
SPECIALTEGEL
JÄRNGAVEL
TEGEL-
LAGER
KONTOR
LAGER
SERVERING
SERVERING
SERVERING

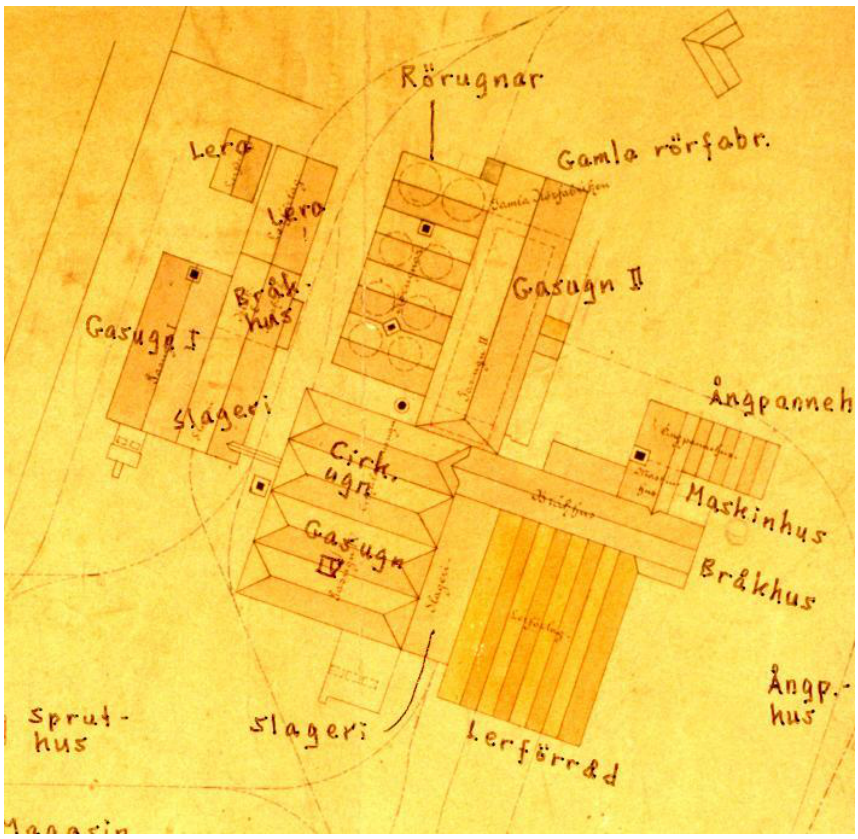

Bilaga 8 Höganäs 1916 Karta Fabrikerna I, II och IV

Bilaga 9.1 Höganäs 1912-1922 Elektrodfabriken

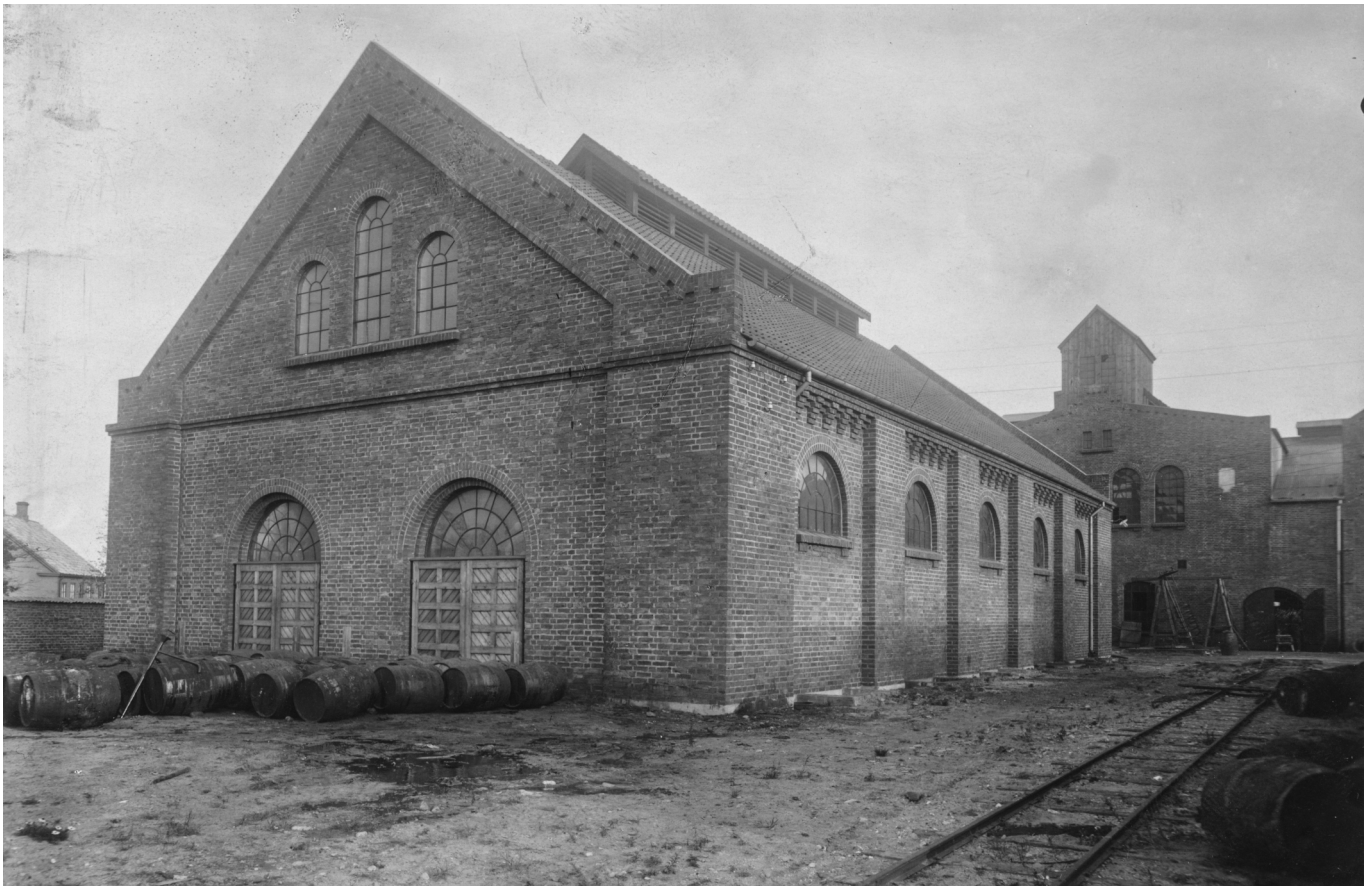

Bilaga 9.2 Höganäs 1920 Elektrodfabriken Krosshus

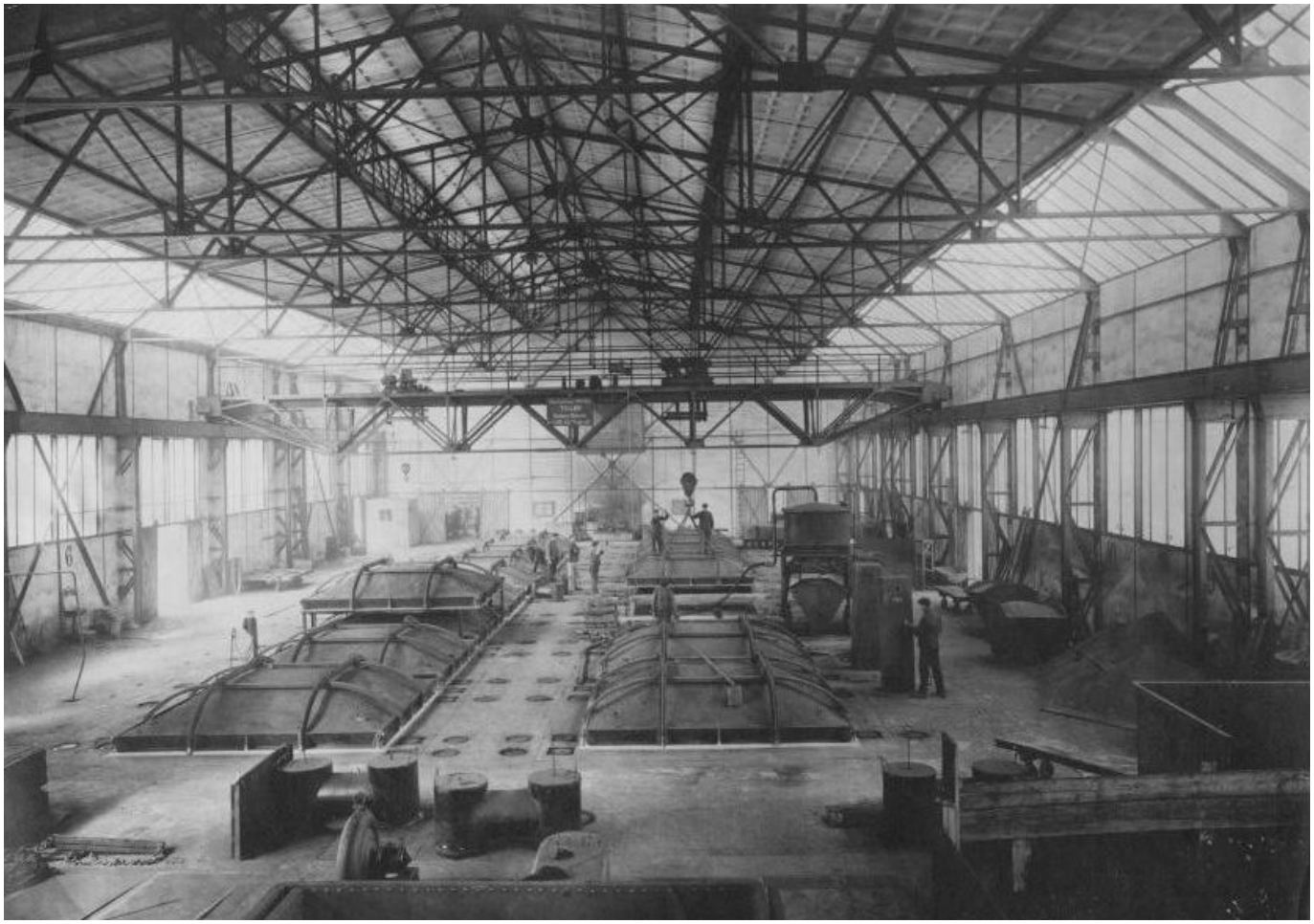

Bilaga 9.3 Höganäs 1927 Elektrodfabriken gasugn

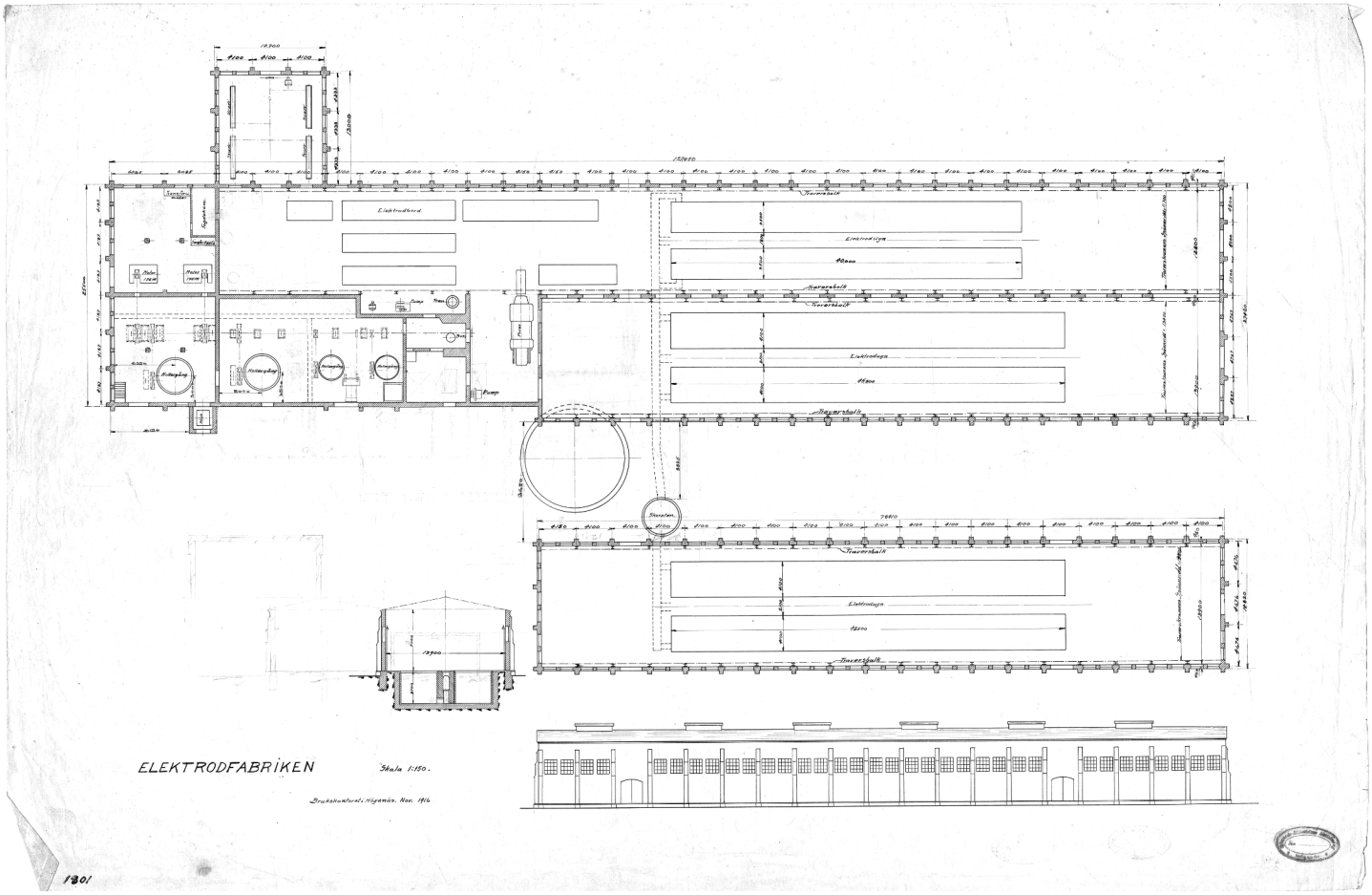

Bilaga 9.4 Höganäs 1916 Elektrodfabriken

Bilaga 10.1 Höganäs 1976 flygfoto Centralverkstaden

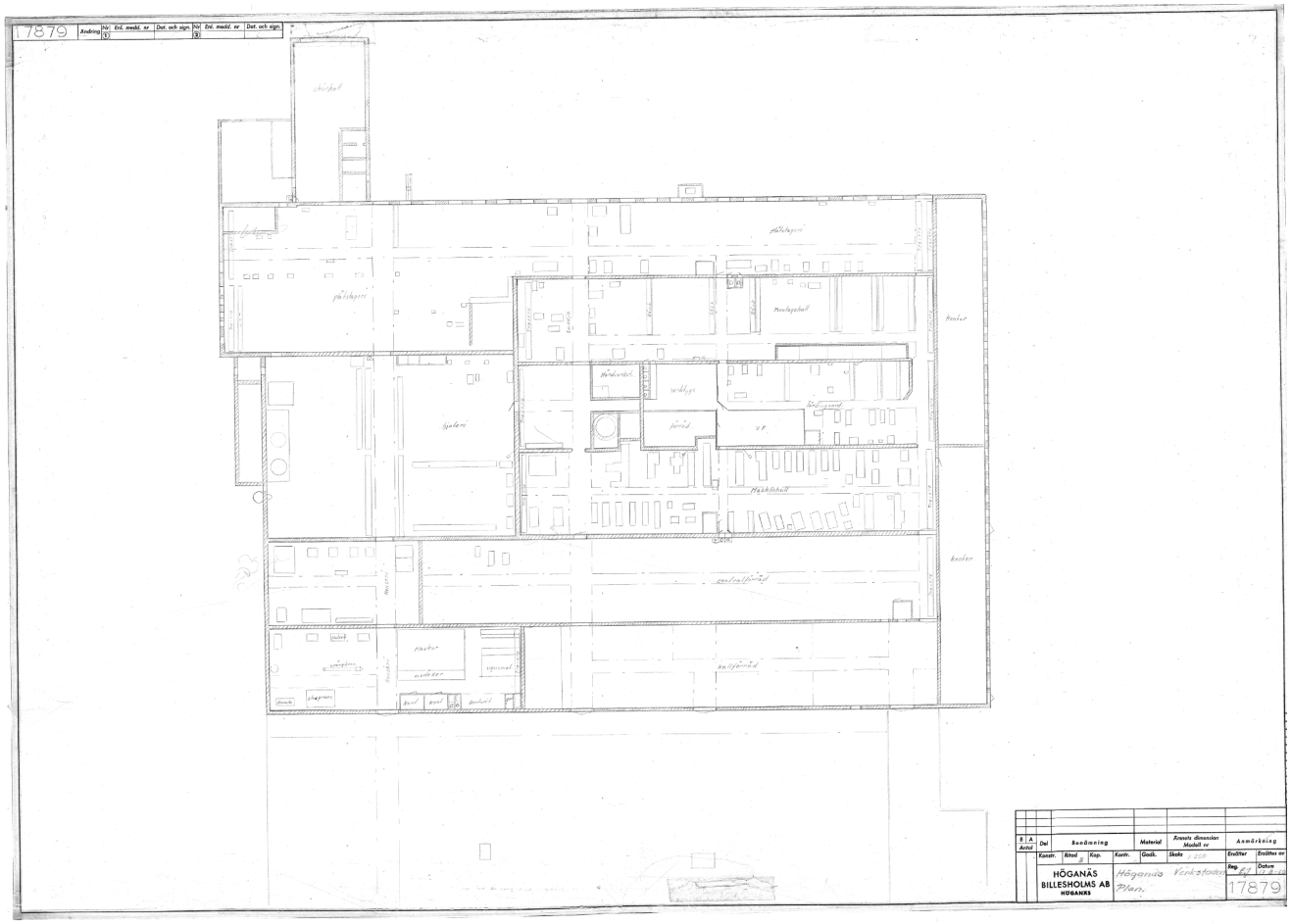

Bilaga 10.2 Höganäs 1960 Centralverlkstaden

Bilaga 11.1 Höganäs 1964 Flygfoto kvateret Röret

Bilaga 11.2 Höganäs 1976 Rörfabrik VI och X

Bilaga 12.1 Höganäs 1946 ca Östra Området

Bilaga 12.2 Höganäs 1948 Lermalningshuset ny ugnshall